

HVA ER MIDRASJ?

Arne J. Hobbel

Oslo

I de senere år er diskusjonen omkring den rette forståelse og beskrivelse av midrasj igjen blusset opp. I vår behandling av emnet "Hva er midrasj" vil vi ta utgangspunkt i denne diskusjon.

Vårt tema er imidlertid aktuelt også i gammeltestamentlig og nytestamentlig sammenheng idet man innen enkelte deler av forskningen har anført en rekke synspunkter på "midrasj" i Det gamle testamente samt påberopt seg å kunne finne "midrasj", "midrasjiske tendenser", "metoder" eller "teknikker", "targum" eller "targumismer" samt "pesjer-liknende" eksegese i Det nye testamente.

Innen den nytestamentlige forskning har problemet med en nærmere definisjon og beskrivelse av hva er midrasj nøye sammenheng med ens forsøk på å komme til rette med og forstå Det nye testamentes bruk av Det gamle testamente. Hvordan benytter f.eks. Det nye testamente sitater fra Det gamle testamente og hvordan er det med de mange alluderinger til Det gamle testamente som finnes i Det nye testamente? Ja, slik angår problemfeltet i det hele forholdet mellom de to testamenter. For å komme til en dypere forståelse av Det nye testamentes skriftforståelse, har man derfor nettopp søkt etter mulige belysende paralleller i Det gamle testamente selv, foruten i Det nye testamentes egen omverden, bl.a. i midrasj, targum og Qumran pesjer.

Men før vi går over til den egentlige problembehandling med utgangspunkt i den fornyede diskusjon og hvor vi vil legge hovedvekten på en gjennomgåelse av innholdet og betydningen av verbet *דָּרַשׁ* (*dāraš*) i Det gamle testamente, Qumran og rabbinsk litteratur og av substantivet *מִדְרָשׁ* (*midrāš*) i de samme tekster inklusive Det nye testamente, så la oss imidlertid først kaste et ganske kort blikk på den holdningsendring som er skjedd til jødiske studier i det hele.

I INNLEDNING: NYORIENTERING I STUDIET AV TARGUMENE OG DEN RABBINSKE LITTERATUR MED ANSATSER TIL NY SYNTSE

Med den tyske orientalist og masoretforsker P. Kahle (1) inntreer en endring i synet på verdien av targumene for studiet av Det nye testamente. (2) Tidligere hadde man gjerne inntatt en mer kritisk holdning eller utelatt hele spørsmålet. (3) Man hadde stort sett nærmet seg studiet av den tidligere haggadiske eksegese ut fra følgende grunnleggende antakelser: (4) 1) Targum Onkelos og Targum Jonathan representerer den tannaitiske fortolkning av Toraen og Profetene. Begge daterer seg fra 2. årh. og er bevart i en babylonsk resensjon produsert i 3. årh. 2) Haggada er vesentlig en individuell disiplin, skapt av læreren selv. 3) De tannaitiske midrasjim inneholder den eldste form av haggada.

Men nye arbeider, tekstutgaver og funn skulle komme til å modifisere og forandre mye av dette bildet fra 1920-årene. En re-evaluering av både targumenes språk og datering var underveis, (5) og med dette fulgte en nyorientering i holdningen til jødiske studier i det hele i perioden 1930-1950. (6)

Kahles (7) publisering av en rekke Geniza-fragmenter (hvor flere av disse ble datert til 7. årh.) (8), den franske Bibelforsker A. Roberts "style anthologique" (9), oppdagelsen av arameiske fragmenter fra Qumran, republiseringen av Pseudo-Philo (10) samt oppdagelsen av en fullstendig palestinsk targum til Pentatevken (Neofiti I) (11), var blant de faktorer som bidrog til denne nyorientering. Man var ikke i samme grad som tidligere innstilt på å betrakte enkelttradisjoner, men var mer historisk orientert og la vekten på studiet av fremveksten og utviklingen av den jødiske tradisjon opp gjennom tidene. At

en tradisjon ble tilskrevet en rabbi, var ikke lenger det eneste, ja, ikke engang et hovedkriterium for dens datering. I dette "historiske" syn på utviklingen av den jødiske tradisjon ble targumene tillagt en viktig rolle, (12) noe som også fikk betydning for synet på forholdet mellom targumene og Det nye testamente. (13)

Ved viktige nyere synspunkter og teorier som midrasj-prosessens bibelske opprinnelse (Robert), (14) Targum Palestinenses (inklusive dens midrasjiske elementers) prioritet i forhold til Targum Onkelos (Kahle) (15) og før-tannaitisk opprinnelse tilskrevet et stort antall haggadiske fortolkninger i Qumranskriftene, Pseudo-Philo, (16) Josefus (17) etc., var således grunnen lagt for en ny syntese. Dette ble forsøkt av René Block (18) og hennes "méthode comparative". (19) Linjen fra Kahle og i særdeleshet fra R. Bloch er så senere blitt ført videre, kanskje særlig tydelig hos Vermes (20), men vel også hos Le Déaut, (21) for å nevne bare et par nyere forskere.

II MIDRASJ — LITTERÆR GENRE ELLER EKSEGETISK METODE?

Diskusjonen omkring den rette definisjon eller beskrivelse av midrasj fikk ny aktualitet gjennom en publikasjon av den katolske A.G. Wright (22) og professor Le Déauts anmeldelse av boken. (23) I vårt forsøk på å komme fram til en forståelse av midrasj, vil vi ta utgangspunkt i denne diskusjon. Først er det imidlertid nødvendig å se litt nærmere på R. Blochs karakteristik av rabbinisk midrasj og hennes komparative metode.

R. Bloch nevner følgende karakteristiske trekk ved rabbinisk midrasj: (24) 1) Den tar sitt utgangspunkt i Skriften og er en refleksjon eller meditasjon over denne. 2) Den er av homiletisk karakter og har for en stor del sin opprinnelse i den liturgiske lesning av Toraen på sabbaten og ved festdagene. Targum Palestinense, som i bunn og grunn er midrasjisk, reflekterer sannsynligvis homiliene som fulgte etter bibellesningen i synagogene. 3) Den kjennetegnes av et omhyggelig studium av teksten og søker å belyse dunkelhetene i denne. Ethvert forsøk gjøres på å forklare Bibelen ved hjelp av Bibelen. Dette kan skje mer vilkårlig ved henvisning til isolerte tekst-avsnitt eller slik som vanlig, ved at man gjør bruk av et tema (emne). 4) Det bibelske budskap tillempes etter samtidens behov ("adaptation au présent"). Det reinterpreteres og aktualiseres til alle nye situasjoner.

5) Alt etter bibeltekstens art, søker midrasj enten å avdekke fundamentale prinsipper og regler for menneskelig livsførsel nedlagt i Toradelen med lovstoff, for dermed å få nye regler til løsning av nye problemer (halaka), eller den søker å utvikle den sanne betydning av beretninger og hendelser i de narrative deler av Pentatevken (haggada).

De to primære karakteristika ved rabbinisk midrasj er iflg. R. Bloch "*le rattachement et la référence constante à l'Écriture*" ("konstant tilknytning til og referanse til Skriften") og "*l'adaptation au présent*" ("tillempning/tilpassning til nåtid/samtid"). (25)

R. Bloch skjeller et annet sted (26) mellom "genre midrashique comme tel" ("midrasjisk genre som sådan") som finnes allerede i den bibelske litteratur, (27) og "midrash proprement dit" ("midrasj i egentlig forstand") med Targum Jerusjalmi som basis for denne senere aggadiske tradisjon.

Hennes metode til studiet er komparativ. (28) Hun ønsker, kort sagt, å gjøre midrasj-litteraturen til gjenstand for de samme historiske og litterær-kritiske prinsipper som Bibelen selv. (29) For å nå fram til en klassifisering av tradisjonene vil hun foruten bruk av historiske og filologiske kriterier etc., benytte seg av en kombinasjon av 1) eksternt komparasjon (30) (sammenlikning av vanskelig daterbart rabbinisk materiale med materiale hvor en tidlig datering med en viss sikkerhet kan fastslås, dvs. en sammenlikning med slikt materiale innen hellenistisk jødedom, pseudepigrafiske skrifter, Pseudo-Philo, Josefus, bibelske glosser og versjonene, LXX, Pesjitta etc. — Dødehavsrullene og Det nye testamente. 2) og intern komparasjon, dvs. å følge utviklingen av en og samme tradisjon gjennom den rabbiniske litteratur selv (gjennom de forskjellige etapper som de forskjellige skrifter representerer: Bibeltekster og versjonene, Targum Jerusjalmi, de forskjellige midrasjim etc.). Skriften skulle danne utgangspunkt, og Targum Palestinense kom dernest først i rekken. (31)

Wright fant så tiden moden til et forsøk på en nærmere definisjon av midrasj. (32) Hans karakteristik av rabbinisk midrasj kan illustreres ved hjelp av følgende sitat fra hans bok: (33)

We may summarize the discussion to this point by saying that rabbinic midrash is a *literature concerned with the Bible*; it is a *literature about a literature*. A midrash is a work that attempts to make a text of Scripture understandable, useful, and *relevant for a later generation*. It is the text of Scripture which is the point of departure, and it is *for the sake of the text* that the mid-

rash exists. The treatment of any given text may be creative or noncreative, but the literature as a whole is predominantly creative in its handling of the biblical material. The interpretation is accomplished sometimes by rewriting the biblical material, sometimes by commenting upon it. In either case the midrash may go as far afield as it wishes provided that at some stage at least *there is to be found some connection, implicit or explicit, between the biblical text and the new midrashic composition.* At times this connection with the text may be convincing, at times it may be desperate; it is sufficient merely that a connection be there. Frequently the midrashic literature is characterised by a careful analysis of and attention to the biblical text. Thus far we have been led by our investigation to concur with the statement of Renée Bloch that rabbinic midrash is homiletic reflection on the Bible which seeks to apply a given text of the past to present circumstances. We would prefer to say "work" or "composition" or "literature" rather than "reflection" to make clear that we are speaking of *the literary genre midrash* and not of the exegetical method midrash or of the activity of biblical interpretation in general (an ambiguity frequent in Bloch's work); but aside from that we would agree with this one definition of Mille. Bloch and with her statement that two primary characteristics of rabbinic midrash are "le rattachement et la référence constante à l'Écriture" and "l'adaptation au présent".

Det er interessant å legge merke til at Wright faktisk inkluderer Blochs to nevnte primære karakteristika i sin definisjon. Metoder og teknikker vil han derimot ikke tale om som primære karakteristika ved midrasj, (34) ja, heller ikke innhold. (35) Midrasj er en *litterær genre* og ikke en eksegetisk metode. (36)

Le Déaut på sin side fant derimot ingen grunn til å innsnevre forståelsen av midrasj til bare å gjelde en litterær genre, men ville beholde den vide og generelle betydning termen hadde hatt til da, (37) og i dette synes han særlig å følge linjen fra Zunz, Bloch og Seeligmann. (38) (Som representant for en meget *vid forståelse av midrasj* nevner Le Déaut foruten disse tre også Bacher, C. Albeck, I. Heinemann, Vermes, Gertner og Doeve). (39) Le Déaut hadde dessuten sterke motforestillinger mot hva kan kalte Wrights "reconstructive method". (40)

III TERMINOLOGI

A. Verbet

1. Bruken av verbet דרש i Det gamle testamente

I det gamle testamente forekommer roten דרש (*drš*) mer enn ett hundre og femti ganger, oftest i det deuteronomistiske historieverk, Krønikebøkene, og hos profetene fra det sjette og syvende

århundre før vår tidsregnings begynnelse. (41)

I Det gamle testamente har verbet דרש (*dāraš*) hovedsakelig betydningen "søke", "spørre (etter)", "forhøre seg om", "undersøke". (42) Herfra har det så utviklet seg et vidt spekter av betydningsnyanser: "fordre", "forlange", "kreve" (43); "strebe", "trakte etter", "begjære" (44); "be, bønnfalle" (45); "bry seg om, ha omsorg for" (46); "befale". (47) På den skriftlærde Esras tid får verbet betydningen "granske", "undersøke el. studere grundig" med referanse til Toraen: Esra 7:10 יהוה יהוה (i *līdrōš 'et tōrat-YHWH*). Dette er første og eneste gang verbet er brukt i denne nye betydning med referanse til Toraen med presis samme uttrykksmåte som brukes av kong Hiskia med referanse til Gud i hans bønn i 2 Krøn 30:19: דרש (i *līdrōš*). Mens Bacher hevder at verbet i Esra allerede står for midrasjisk fortolkning, (48) fremholder Gertner at det er sikrere å hevde at verbet her står for grundig studium og analyse som leder frem til midrasjisk fortolkning, men ennå ikke er virkelig midrasjisk fortolkning. (49)

Heinemann (50) mener at verbet i Det gamle testamente ikke brukes om noen form for eksegetisk virksomhet. Bare i Deut 13:15 betyr verbet "utforske", "granske", men her refererer det seg til vitnesbyrd og ikke til tekster. De uttrykkene vi finner i Jes 34:16 og Esra 7:10 går på iherdig gransking i den hensikt å oppfylle Guds lov.

Zeitlin (51) peker på at *dāraš* i Det gamle testamente ofte brukes i betydningen "forespørre (en seer eller profet) om Guds vilje". Seeren eller profeten var mellomleddet mellom den nødlidende og Gud. Man gikk til seeren eller profeten for å "spørre om Guds vilje", og denne ville så svare i Guds navn.

2. Bruken av verbet דרש i Qumran

Roten דרש (*drš*) forekommer mange ganger i litteraturen fra Qumran, særlig i Menighetsregelen (IQSa), Damaskusskriftet (CD) og Takkesalmene (IQH).

Verbet דרש (*dāraš*) ble i Qumran brukt i et mangfold av betydninger på liknende måte som i Det gamle testamente. Det stod for "gransking", "undersøkelse" (52); "søke el. lete etter" (53); "bry seg om" (54); "trakte etter, begjære, ønske" (55); "studere, utforske" (56), men det ser også ut til å være blitt brukt om midrasjisk fortolkning. (57) Man kan her nevne uttrykket דרש התורה (*dōreš hat-tōrā*) som identifise-

SUMMARY

In Scandinavia there is not much written about Jewish literature as a whole and about Midrash in particular. It may therefore be of interest in this article to present some aspects from a discussion on "what is midrash?", a discussion which has been going on among learned Jewish and Christian scholars dealing with the interpretation of the Hebrew Old Testament and the New Testament as well.

The presentation will show that the area in question is not without problems of definition and dispute. In the present article, however, we do not aim at giving a final solution to the problem of "defining what is midrash", but we try to present some main views on the subject which have appeared in the literature earlier, and we add a few comments of our own.

The first part of the article deals with some short introductory remarks on the new orienta-

tion in the study of Targum and rabbinic literature, originating from the orientalist P. Kahle, the new synthesis subsequently attempted by R. Bloch and her "méthode comparative", which has later been further developed by researchers such as G. Vermes, Le Déaut etc.

The main corpus of the article, however, has two parts. First it concerns itself with the question "Midrash — literary genre or exegetical method?". Here status is made of some main trends occurring among researchers in the field. This discussion leads to the largest part of the present work which describes the terminology itself as it occurs in Jewish and Christian literature. The content and meanings of the verb *dāraš* are traced in the Old Testament, in Qumran and in the rabbinical literature. Also the connotations and use of the related noun *midraš* are dealt with throughout the same literature, here also including the New Testament.

res med "staven" (58) og med "stjernen" (59), kalt slik i sin egenskap av midrasjisk fortolker av Toraen (60) og דורשי חלקות (*dōrešē ḥalāqōt*) (61) "falske, dissenterende" fortolkere av Toran. (62) Ved siden av gammeltestamentlige betydninger synes altså verbet i Qumran også å ha fått den nye betydningen "fortolke". (63)

Rabin oversetter *dōreš hat-tōrā* med "Searcher of the Law", (64) mens Schiffman (65) mener dette beror på at Rabin ikke har innsett at denne termen allerede i Qumran har fått en teknisk, eksegetisk betydning. Schiffman vil dermed heller oversette med "utlegger av Loven". (66)

I Qumran finner vi bevitnet akkurat samme bruk som i tannaitisk teknisk terminologi: verbet *dāraš*, og dets nominalavdelning. מדרש (*midraš*) blir brukt i betydningen "å avlede (utlede) loven ved hjelp av skrifteksegese." (67) Schiffman nevner i denne sammenheng også uttrykket איש הדורש (*iš ha-dōreš*), "en mann som utlegger Loven". (68)

Delcor tar for seg verb-bruken i Disiplinrullen og fremholder at *dāraš* ganske enkelt kan bety "spørre noen". (69) Verbet kan brukes sammen med משפט (*mišpāt*) i betydningen "studere" eller "granske" Loven, (70) eller i religiøs betydning "søke Gud" דרש אל (*dāraš ʿel*). (71) Endelig kan *dāraš* også bety "studere" eller "undersøke" i Toraen. (72) Delcor mener at disse forskjellige bruk av termen er de samme som i

Det gamle testamente, bortsett fra at "søke et orakel" ikke er bevitnet i Qumran. Det synes som om verbene דרש (*dāraš*) og חקק (*ḥāqqaq*) kan stå som synonymer i Qumran. מחוקק (*mēḥōqeq*) (73) identifiseres med וורש התורה (*dōreš hat-tōrā*), (74) "fortolker av Toraen", i.e. den som lager מדרשות (*midrašōt*). (75) Gertner mener at de to verbene *dāraš* og *ḥāqqaq* har samme underliggende semantiske forestilling, nemlig forestillingen om analyse. (76)

I tillegg hadde man i Qumran nok en teknisk term, פשר (*pešer*) (77), som betegnet en spesiell slags "aktualiserende" og "historiserende" fortolkning, dvs. gamle bibeltekster ble satt i forbindelse med historiske hendelser fra fortolkerens samtid. (78) (jfr. dens midrasjektivalent פתך, *pātar*). (79).

3. Bruken av verbet דרש i den rabbiniske litteratur (inklusive midrasjlitteraturen) (80)

Roten דרש (*drš*) forekommer over åtti ganger i midrasjen Sifre, (81) mer enn tyve ganger i Sifra (82) og over førti ganger i Mekilta. (83) I Misjna forekommer roten mer enn tyve ganger, (84) og i den babylonske Talmud flere hundre ganger. (85)

Den gamle bibelske betydning av verbet "undersøke, "utforske" finnes fremdeles, (86) men vanligvis brukes verbet her som teknisk

terminus for typisk midrasjisk fortolkning (midrasjfortolkning) av alle slag: fortolkning ved hjelp av strenge hermenevtiske regler, (87) metaforisk eller allegorisk fortolkning (88) og fortolkning ved hjelp av forskjellige teknikker. (89)

Likevel finnes også spor av en eldre betydning, "fortolkning ved hjelp av logisk analyse" uten anvendelse av spesielle midrasjiske regler eller teknikker (på linje med språkbruken i senere bibelske kilder så som Esra 7:10 "studere grundig"). (90) Verbet brukes dessuten av og til i (senere) midrasjlitteratur om blott og bart "å forklare" (uten midrasjiske teknikker). (91)

Alle de fire ovenfor nevnte betydningsnyanser av verbet (undersøkelse, analytisk eller grundig studium, midrasjisk fortolkning og forklaring), representerer forestillingene om analyse og syntese, eller sagt på en annen måte: undersøkeren eller granskerens spørsmål og det svar som "blir funnet" av ham. Etter hvert fikk så verbet nok en tanke knyttet til seg, nemlig forestillingen om overdragelse. Spørsmålet stilles, man finner svaret, og resultatet overdras eller meddeles til andre. Verbet har derfor også betydningen "uttale", "kunngjøre" eller "legge ut", "resitere", (92) eller vi finner verbet i betydningen "holde tale, preken (offentlig)" (93) uten at verbet i denne siste forbindelse synes å være brukt i den særskilte betydning "midrasjisk fortolkning" nevnt ovenfor.

Mens verbet i Det gamle testamente brukes med en rekke objekter, (94) er samtlige objekter for verbet i midrasjlitteraturen ikke annet enn varianter av en og samme sentrale objekt, nemlig Toraen. (95) Verbet er altså i Midrasj i motsetning til i Det gamle testamente utelukkende sentrert omkring Toraen. Også med hensyn til preposisjonsbruken i tilknytning til verbet, er det påvist en forandring i funksjon fra Det gamle testamente til midrasjlitteraturen. (96) Verbet kan stå med akkusativ-objekt, (97) evt. med verbets nominalavledning מדרש (*midrāš*) som objekt, (98) eller uten objekt i det hele tatt. (99)

Forbundet med roten דרש (*drš*) er også substantivene דרשן (*daršān*) (100) ("Skriftforklarer el. -utlegger, lovfortolker, predikant, foreleser el. foredragsholder"), og דרושא (*dārōšā*) (101) med liknende betydning ("foreleser, foredragsholder") og דרש (*dēraš*). דרש (*dēraš*) og nominalavledningen מדרש (*midrāš*) skal vi komme tilbake til nedenfor.

דרש (*drš*) פשט (*pšt*) (102) kan synes å være nærmest utskiftbare (synonyme?) på enkelte steder. (103)

B. Nomenet

1. Bruken av substantivet מדרש i Det gamle testamente

I Det gamle testamente finnes substantivet מדרש (*midrāš*) bare to ganger, (104) og det er overhodet omstridt hva som her menes. (105) Enkelte identifiserer ordet på disse bibelske steder med den senere rabbiniske Midrasj, (106) mens andre tar det for å være et pleonastisk tillegg til ספר (*sefer*) (107) og andre igjen i betydningen "narrativ" eller "beretning" (108) for her bare å nevne noen synsmåter.

La oss imidlertid se litt nærmere på disse to bibelske beleggstedene. Ut fra en sammelikning med f.eks. LXX og Targum kan vi få visse holddepunkter for hvordan termen i hvert fall er blitt forstått.

2 Krøn 13:22

TM: כתובים במדרש הנביא עדו
(*ketūbīm bēmidraš han-nābī 'iddō*)

LXX: γεγραμμένοι ἐπὶ βιβλίῳ τοῦ προφήτου ἀδδω

TARGUM: כתיבין במדרשיה דנביא עדו
(*ketībīn bēmidrēseh dinbiyyā 'iddō*)

2 Krøn 24:27

TM: כתובים על-מדרש ספר המלכים
(*ketūbīm 'al-midraš sefer ham-mēlākīm*)

LXX: γεγραμμένα ἐπὶ τῆν γραφήν τῶν βασιλέων

TARGUM: כתיבין על פתשגן ספר מלכיא
(*ketībīn 'al patšegen sefer malkayyā*)

Ellers finnes termen også en gang i Siraks bok:

Sir 51:23

פנו אלי סכלים ולינו בבית מדרשי
(*pēnū 'elay sekālīm welīnū bēbēt midrāšī*)

vend dere til meg, dere uvitende og bo בבית מדרשי (*bēbēt midrāšī*)

בַּיְתַּיְכֶם (bēt yulpānā)
ἐν οἴκῳ παιδείας

Av dette ser vi at LXX på de bibelske beleggstedene 2 Krøn 13:22 og 24:27 gjengir *midrāš* med henholdsvis βιβλίον/γραφὴ ("bok"/"skrift") og synes dermed nettopp å ha oppfattet termen nærmest som en erstatning for ספר (*se-*

fer). I tråd med dette ligger også Vulgatas *liber*. Går vi til targumtradisjonen, finner vi at denne oversetter 2 Krøn 13:22 ordrett. Samme verk omtales imidlertid også 2 Krøn 9:29.

2 Krøn 9:29

TM: **חזות יעדו החזה**
(*ḥazōt ye'edō ha-ḥozē*) (Qere) (109)
(="seeren Iddos syner")

TARGUM: **חזונא די עדו נביא**
(*hezwanā dī 'iddō nēbiyyā*)
(="profeten Iddos syner").

Her synes altså verket å bli oppfattet som en midrasj. Targum til 2 Krøn 24:27 oversetter imidlertid masorettekstens *midrāš* med **פחשגן** (*patšegen*) = "avskrift".

Vi ser at targum i første tilfelle (2 Krøn 13:22) oppfatter verket som en midrasj, i det annet tilfelle (2 Krøn 24:27) som en avskrift. En tradisjon har altså bevart minnet om en eldre forskjellig betydning av dette ord. Ellers finnes termen, som vi har sett, også i Sir 51:23. (110) Her forekommer den tekniske termen **בית מדרש** (*bēt midrāš*) for første gang. Det er omstridt hva uttrykket **בית מדרש** her egentlig står for. Hentyder det til Ben Siras bok eller skal vi oversette med "skole" (111) og forstå det mer på linje med uttrykkets bruk i senere hebraisk, nemlig om en skole for skriftstudium? (112) Andre er tilbøyelige til å se hele uttrykket **בית מדרשי** (*bēt midrāšī*) her hos Sir som en neologisme og mener det opprinnelig er **בית מוסר** (*bēt mūsār*). (113)

2. Bruken av substantivet **מדרש** i Qumran

Substantivet **מדרש** (*midrāš*) forekommer flere ganger i Qumran. (114) Vi vil her nøye oss med å trekke frem noen steder og synspunkter. (115) **דרך** (*derek*), "vei", kan fortolkes metaforisk som **מדרש התורה** (*midraš hat-tōrā*). (116) Denne metafor oversettes gjerne med "studiet" av Toraen (117) eller "fortolkning" av Loven (118) eller eventuelt med "utforskning (undersøkelse)" av Loven i betydningen "utforskning (undersøkelse) i overensstemmelse med Loven". (119) Schiffman mener at Rabin med denne siste oversettelse overser at det i Qumran finnes en teknisk (eksegetisk) betydning av termen *midrāš*. (120) Schiffman foretrekker derfor gjerne å gjengi med "fortolkning", "eksegese". (121) Resultatet av bestrebelsene til **דורש התורה** (*dōreš hat-tōrā*) er **מדרש** (*midrāš*) eller **מדרש התורה** (*midraš hat-tōrā*) som er annen term for

sektens lov. (122) Dette betyr imidlertid ikke at **מדרש** kun refererer seg til halakisk eksegese ifølge Schiffman. **מדרש** kan brukes såvel for halakisk som for "aggadisk" eksegese, selv om den halakiske bruk av termen er mer vanlig. (123)

Heinemann innrømmer at termen i Qumran allerede har fått en eksegetisk betydning. Bruken av termen i Qumran korresponderer med bruken i tannaitisk litteratur. Denne nye betydningsnyanse ser Heinemann som en utvikling fra de forskjellige betydningsnyanser av **דרש** (*drš*) i Det gamle testamente. (124)

Delcor (125) mener at **מדרש תהורה** (*midraš hat-tōrā*) fremfor alt må betegne studiet av Toraen, og han knytter dette til **בית המדרש** (*bēt ham-midrāš*) eller "studiehuset". Han foreslår bl.a. at termen **מדרש** (*midrāš*) i hvert fall på ett sted (126) kan tas som et forkortet uttrykk for *bēt ham-midrāš*. (127)

Schiffman synes å fremholde at **מדרש** (*midrāš*) kan brukes synonymt med **סרך** (*serek*). (128)

Som vi tidligere har sett, hadde man i Qumran ved siden av termen **דרש** (*dāraš*) nok en teknisk term **פשר** (*pešer*), som betegnet en spesiell slags "aktualiserende" og "historiserende" fortolkning. (129) Et interessant sted i denne forbindelse er 4QFlorilegium (130) hvor vi finner begge disse termene side om side. Forklaringen av Ps 1:1 kalles *midrāš*, mens forklaringen til Ps 2:1f kalles *pešer*, Heinemann ser **מדרש** her som overskriften over en rekke pesjarim. (131) Schiffman (132) på sin side kan imidlertid ikke godta dette og hevder at den vesentlige forskjellen mellom *midrāš* og *pešer* her er at den første bringer vitnesbyrd fra et annet skriftsted for å stadfeste den fortolkning som er foretatt, mens det i det andre tilfelle ikke gis noe slikt støttende bevis. Det synes da, ifølge Schiffman, som om forskjellen mellom **מדרש** og **פשר** ligger nettopp i bruken av skriftbevis. En midrasj krever slike henvisninger, mens en pesjer ikke gjør det.

Kanskje dette siste nettopp vil vise seg å være en farbar vei til forståelsen av forholdet mellom midrasj og pesjer? Men her gjenstår det nok en grundig undersøkelse av samtlige steder hvor termene *midrāš* og *pešer* forekommer i Qumran før en eventuelt kan bestyrke eller avkrefte dette nærmere.

3. Bruken av substantivet **מדרש** i rabbinisk litteratur (inklusive) midrasjlitteraturen (133)

Foruten betydningen "skriftstudium" (134) (selve akten) kan ordet også stå for en enkelt

”kommentar” eller ”fortolkning” (resultatet av skriftstudiet) evt. en midrasjisk tekst, et skrift-avsnitt med dets midrasjiske fortolkning. (135) Dernest kan ordet brukes om en bok eller et verk, en litterær (skriftlig) samling av slike enkelt-midrasjim. (136) Dessuten kan ordet av og til brukes om en del av den jødiske tradisjon, (137) vel særlig om den halakiske eksegetiske tradisjon. (138) I ”tannaitiske” midrasjim kan pluralis **מדרשות** (*midrāšōt*) tjene til å forklare tekstordet **חוקים** (*huqqim*, ”forskrifter, lover”) (139) og i oppregningen av tradisjonsstudiets disipliner [den muntlige tradisjon — **משנה** (*mišnā*) — i vid forstrand] står gjerne de tre **מדרש** (*midrāš*), **הלכה** (*halākā*) og **הגדה** (*haggādā*) ved siden av hverandre. (140)

I slike oppregninger kan termen **תלמוד** (*talmūd*) stå i stedet for **מדרש** (*midrāš*), (141), *talmūd* da nettopp også som navn på en disiplin i tradisjonsvitenskapen. Bacher (142) hevder i den forbindelse at de to uttrykkene dermed i grunnen her kan ha samme innhold. Forskjellen mellom dem ligger bare i at *midrāš* utgår fra bibelske tekstord og knytter sine utlegninger og drøftelser til det samme, mens *talmūd* utgår fra halaka-setninger og begrunner og utvikler disse eksegetisk. *Talmūd* i denne engere betydning har halakisk skriftutleggelse som sitt hovedsakelige innhold og dette riktignok da det dreier seg om begrunnelse av **הלכה** (*halākā*). Og på den annen side gir identiteten mellom de to uttrykkene seg ved at man betraktet **הגדה** (*haggādā*) som en særskilt disiplin i tradisjonsvitenskapen og man under *midrāš* spesielt forstod helheten av den halakiske skriftutlegning. Derfor står ofte nok *talmūd* i stedet for *midrāš* når tradisjonsstudiets disipliner nevnes.

Andre steder synes substantivet *midrāš* å kunne gjengis med ”skole” (143).

Gertner (144) hevder at de to eneste ordkombinasjonene med **מדרש** (*midrāš*) i status constructus som finnes i midrasjlitteraturen (han synes øyensynlig å bruke termen midrasjlitteraturen her i en videre forstand til også å omfatte rabbinisk litteratur mer generelt), **מדרש תורה** (*midraš tōrā*) (145) og **מדרש חכמים** (*midraš ḥākāmīm*) (146), har en eksakt parallell i de to nevnte steder i Krønikebøkene. (147)

Substantivet **דרש** (*dēraš*) kan stå såvel for aktiviteten ”skriftutlegning, skriftfortolkning” som for resultatet av denne. (148) Forholdet mellom termene **דרש** (*dēraš*) og **פשט** (*pēšaṭ*) har vært livlig diskutert. (149)

4. Bruken av substantivet **מדרש** i Det nye testamente

Man har bak ord som *ζήτησις* og *ζήτημα* o.l. enkelte steder i Det nye testamente ment å kunne skjelve de underliggende originale uttrykkene hebr. **מדרש** (*midrāš*) eller aram. **דרשא** (*dērašā*).

Gertner (150) hevder at det greske verb *ζητέω*, (151) som i LXX ofte er gjengivelse av **דרש** (*dāraš*), (152) aldri antok betydningen ”fortolke” i gresk før Det nye testamente. Det samme gjelder substantivene *ζήτησις* og *ζήτημα*. Men noen steder hvor disse uttrykkene forekommer i Det nye testamente, er de imidlertid klart ekvivalenter for hebr. **מדרש** (*midrāš*) ifølge Gertner. (153) Den semantiske utvikling av hebraisk *dāraš* — *midrāš* til å anta betydningen ”skriftfortolkning” (154) synes også å ha påvirket språket til de nytestamentlige forfattere, fremholder han. Det var de som under påvirkning av den hebraiske original, ga det greske substantiv nok en betydningsnyanse slik at de kunne benytte det for hebraisk, talmudisk og Qumran *midrāš*.

Vi skal her bare ta for oss et par av de nytestamentlige stedene Gertner nevner som eksempler mer konkret og nevne noen av hans kommentarer i den forbindelse:

Acta 23:29

ζητημάτων τοῦ νόμου = **מדרש תורה**
(*midraš tōrā*)
”fortolkning av loven”

Acta 26:3

ἔθῶν τε καὶ ζητημάτων = **הלכות ומדרשות**
halākōt ū-midrāšōt

Det er ikke dekkende å gjengi de greske termene *ζήτημα* og *ζήτησις* med ”spørsmål” (”question”) (155) eller ”spørring” (questioning”) fremholder Gertner. Det møter rett og slett ikke den fulle mening i disse begrepene, noe som vil fremgå av en nøye analyse av konteksten disse uttrykkene står i. De greske substantivene vinner derimot mye i farge og presisjon om man sporer dem tilbake til deres hebraiske original, dvs. om man erstatter dem med hebr. **מדרש** (*midrāš*) eller aram. **דרשא** (*dērašā*). Når alt kom til alt sentrerte jo hele striden seg omkring visse skriftord som Paulus diskuterte og argumenterte med dem ut fra, idet han åpnet sin fortolkning (156) og la frem at ”Kristus måtte lide og stå opp fra de døde.” (157) Uttrykket *ζητημάτων τοῦ νόμου*, ”spørsmål i forbindelse

med loven”, i Acta 23:29 er eksakt oversettelse av hebr. מדרש תורה (*midraš tōrā*) som bør gjengis med ”fortolkning av loven” ifølge Gertners syn. (158).

Når Paulus i sitt forsvar overfor Agrippa i Acta 26:3 sier: ”Du kjenner godt alle jødernes skikker og stridsspørsmål”, kan det ikke være noen tvil, hevder Gertner, om at ἔθων καὶ ζητημάτων ikke er noe annet enn ekvivalenter til hebraisk הלכות (*halākōt*) og מדרשות (*midrašōt*). *Halākōt* og *midrašōt* er velkjente termer til å betegne hele rekken av den fariseiske lov. Ethos er halaka; begge begrepene står for ”lov” og ”skikk” i begge språk. (159)

IV KONKLUSJON:

Som vi har sett i denne artikkel, har diskusjonen til tider gått høyt om hvordan en nærmere skal besvare spørsmålet: ”Hva er midrasj?”. Svaret på problemstillingen har rangert alt fra en vid eller meget vid definisjon (jfr. Albeck, Bacher, Block, Doeve, Gertner, I. Heinemann, Le Déaut, Seeligmann, Vermes, Zunz) til en meget

snever forståelse (jfr. Wright). Det er blitt advart både mot en for vag definisjon som ville true med å gjøre nærmest alt til ”midrasj”, og mot en for snever forståelse som ville kunne utelukke mye materiale som antakelig er ”midrasjisk”.

Vi på vår side ser ingen grunn til å innsnevre midrasj til bare å gjelde en litterær genre (jfr. Wright). Derimot vil vi arbeide ut fra en videre forståelse av midrasj som både litterær genre (men i en videre forstand enn hos Wright) og eksegetisk metode inkluderende metoder og teknikker. Dette mener vi å ha grunnlag for nettopp i rabbinisk terminologi selv, noe som fremgår av vår gjennomgåelse av språbruken דרש (*dāraš*) — מדרש (*midraš*) i avsnittet foran.

På den annen side ser vi behov for å avgrense oss noe også i forhold til Le Déauts meget vide bruk av av termen, kanskje særlig når det gjelder den karakteristikk eller de kriterier han synes å stille opp med hensyn til innhold. (160)

Språklig analyse av de rabbiniske tekster mener vi støtter en slik *via media* som en hendig arbeidsdefinisjon på vei mot en bedre og sikrere forståelse, men det gjenstår ennå meget kildestudium før vi når så langt.

V. NOTER:

1. Se Kahle: Masoreten II, og id.: Cairo Geniza s208: ”In the Palestinian Targum of the Pentateuch we have in the main material coming from pre-Christian times which must be studied by everyone who wishes to understand the state of Judaism at the time of the birth of Christianity.”
2. Jfr. for øvrig særlig McNamara s20–37 til denne holdningsendring og til en oversikt over situasjonen innen targumstudiet i senere år. Til nærmere orientering om targum på et nordisk språk, se her f.eks. Syrén's artikkel i Nordisk Judaistik 5/1 (1984) 33–40. Til litteratur til emnet targum og Det nye testamente, se Nickels s29–82.
3. Som eks. kan her nevnes bøkene til Bonsirven; Strack-Billerbeck; Schürer; Moore. For nærmere bibliografiske opplysninger til disse, se litteraturlisten nedenfor.
4. Iflg. Vermes: Scripture and tradition s3: ”such was the average opinion concerning non-halakhic exegesis when Moore wrote his book.”
5. Til litteratur og oversikt over viktige faktorer, se Miller s30–36.
6. McNamara s22–28.
7. Kahle: Masoreten II s1–13. Her konkluderer Kahle med at Targum Palestinense svarer til et stratum som er eldre enn den offisielle Targum Onkelos (se særlig ibid. s9–12).
8. Tidligere hadde man bare hatt bevarte Targum Palestinense-tekster fra middelalderen (Pseudo-Jonathan og Fragment-targum, dels i trykk, hvorav det var trykkene som var kjent).
9. Robert: Littéraires (genres) 411–421. 411f ”procédé anthologique” — ”style anthologique”. Jfr. også litt.-henvsn. ibid. 421; McNamara s24f.
10. Kisch (jfr. litt.listen nedenfor).
11. Oppdaget av Díez-Macho i 1949 og identifisert av samme i 1956. Jfr. litt. henvsn. i Vermes: Scripture and tradition, s6 n4 og McNamara s28 n144.
12. Miller s31.
13. Se f.eks. Wikgren s89–95; for nærmere litteraturangivelser til targum og Det nye testamente, se Nickels s29–82.
14. Jfr. n9 ovenfor.
15. Kahle: Cairo Geniza s208 daterer Targum Onkelos senere enn Targum Palestinense.
16. Kisch, G., s17f; jfr. også McNamara s26.
17. Se bl.a. Rappaports bok.
18. Viktigst er her: Bloch: ”Midrash” og id.: ”Note méthodologique...” — Et resymé på engelsk av første artikkel finnes hos Vermes: Scripture and tradition s7–10.
19. Bloch: Note méthodologique s202ff.
20. Se her Vermes: Scripture and tradition, bl.a. s9f.
21. Se særl.: Le Déaut: La nuit pascale, bl.a. Introd. s7–12.
22. Wright: The Literary Genre Midrash (jfr. litteraturlisten nedenfor).
23. Le Déaut: Apropos a Definition of Midrash.
24. Bloch DBS V 1263–1267.

25. Ibid. 1266.
26. Bloch: Note méthodologique s212.
27. Se her også Blochs utfodelse av sitt syn på den bibelske opprinnelse til midrasj i DBS V 1267–1278.
28. Bloch: Note méthodologique s202–212.
29. Ibid. s202f: "Le problème est donc de déterminer, par un travail attentif de critique historique et surtout littéraire, et par une étude comparative, le cheminement et l'ancienneté respective des traditions, la formation, la situation historique et l'interdépendance des écrits rabbinique."
30. De underliggende forutsetninger for Blochs eksterne metode antydes av Miller s40.
31. Bloch: Note méthodologique s212.
32. Wright s16–25. Legg særlig merke til bl.a. s21f: "The result is that the word midrash at present is an equivocal term and is being used to describe a mass of disparate material. Indeed, if some of the definitions are correct, large amounts, it not the whole of the Bible, will have to be called midrash. Hence the word as used currently in biblical studies is approaching the point where it is no longer really meaningful and where some of the material designated as midrash resembles the later rabbinic midrash only in a very superficial way. And surprisingly very few voices have been raised in protest." (=CBQ 28, 1966, 107f).
33. Id. s74f. For Wrights forståelse av midrasj (som litterær genre), se også s143–145 (konklusjon). I sitatet anført her er vesentlige momenter i Wrights forståelse av midrasj kursivert av undertegnede.
34. Id. s70f; s97f.
35. Id. s68; sml. også s 102 n57.
36. Se bl.a. id. s68 n28; s74; s114 n72; s143.
37. Le Déaut: A propos a def... s267; jfr. også s267 n21; s282 og ibid. n85. Merkes kan her også hans påberopelse av Blochs vide bruk av termen midrasj s266f n21.
38. Ibid. s269.
39. Ibid. s268 n25.
40. Ibid. s265.
41. Se Mandelkern s305–306.
42. Gen 25:22; Deut 17:4; jfr. også 1 Sam 9:9.
43. Gen 9:5; Deut 22:2; Mika 6:8.
44. Jes. 1:17; 16:5; Est 10:3; Ps 111:2.
45. Jer. 21:2.
46. Deut 11:12.
47. 2 Krøn 24:6.
48. Bacher: Terminologie I s25 hevder at samme betydning ("den Schrift auslegen") også forefinnes i Ps 119:45.155 og 1 Krøn 28:8.
49. Gertner: Terms of... s6.
50. Jfr. Heinemann, Leshonenu 14 (1946) 182–185.
51. Zeitlin: Midrash, JQR 44 (1953) 21–36.
52. IQS 6:14.
53. IQS 5:11.
54. CD 14:16.
55. CD 6:21.
56. IQS 6:6; jfr. også CD 6:7 og 7:18.
57. Gertner: Terms of... s11f.
58. CD 6:7.
59. CD 7:18.
60. Ifølge Gertner: Terms of... s12.
61. IQH 2:(15).32; sml. også 4QpNah 1:2.7.
62. Ifølge Gertner: Terms of... s12 (jfr også s2 n1).
63. Jfr. Wright s40 n22.
64. Rabin til CD 6:7.
65. Schiffman s56.
66. Id. s57 "expounder of the Law". Til nærmere om דורש התורה (*dōreš hat-tōrā*), se Wieder: The Law-Interpreter..., JJS 4 (1953) 158–75; Id.: The Coming of Moses, JQR N.S. 46 (1955–56) 356–64; Winter: Notes on Wieder's Observations..., JQR N.S. 45 (1954–55) 39–47.
67. Schiffman s57.
68. Id. s32 og s57 "a man expounding the Law"; jfr. IQS 8:11.
69. Delcor, RB 62 (1955) s67f.
70. IQS 6:7 og 8:24.
71. IQS 1:1f.
72. IQS 6:6.
73. Gertner: Terms of... s9 "lawgiver"; Schiffman s58 "lawmaker".
74. CD 6:7.
75. Gertner: Terms of... s9.
76. Ibid.
77. Til termen פֶּשֶׁר (*pešer*) i Qumran, se Kuhn s182.
78. Gertner: Terms of... s2 og s17. Jfr. også senere samme art. under avsn. om midrasj og Qumran pesjer.
79. Ibid. s17f.
80. Til det følgende se særlig: Gertner: Terms of... s6–8 og Bacher: Terminologie I s25–28, II s41–43.
81. B. Kosovski: "...Sifrei" ... II 614–616.
82. B. Kosovski: ...Sifra II... 622–623.
83. B. Kosovski: ...Mechilta II... 416–417.
84. H.Y. Kassovski: ...Mischnae... I 518–519.
85. H.Y. Kassovski: ...Talmude Babylonic... IX 441–457.
86. Baba Mezia 2:7. Sml. også Sanh 4:1.
87. jPes 6:1 og Sifra, innledn. (ed. Weiss): דָּרָשׁ (*dāraš*) i forbindelse med Hillels 7 og R. Jishmaels 13 "regler". Jfr. også tSanh 7.
88. bKidd 22b: en allegorisk fortolkning, דֹּרֵשׁ (*dōreš*), ved R. Yoḥanan b. Zakkay.
89. Mekilta 64b. (ed. Friedmann) (ed. Lauterbach II 218f): אֵל תִּקְרֶי (*al tigrē*); også bBer 64a og bMK 9b.
90. Sheq 1:4.
91. Gertner: Terms of... s6.
92. Om "resitasjon" av en tekst: Pes 10:4.
93. bBez 15b (R. Eliezer); bBB 10a (R.J.b. Sjalom).
94. Mest relevant for oss er her imidlertid objektene: Gud (Gen 25:22); profet (1 Kong 22:7); Herrens bok (Jes 34:16) og det senere brukte obj. Toraen (Esra 7:10).
95. Iflg. Gertner: Terms of... s8 som nevner en rekke eks.
96. Jfr. ibid.
97. Sheq 1:4; Ber 1:5; Pesikta 31b, 37a (ed. Buber); jBikk 64a.
98. Sheq 6:6; Keth 4:6.
99. Sanh 11:2.
100. Se f.eks. GenR 5:4; bBB 119b.
101. Se f.eks. LevR 9:9.
102. Til termen פֶּשֶׁט (*pešē*), se f.eks. Bacher: Terminologie I s162 og ibid. n3; id.: Terminologie II s170–173; Gertner: Terms of... s18–21; Loewe s154–167.
103. Se parr.-beretningene GenR 10:7 og NumR 18:22 (R.

- Jannai); Til diskusjonen om forholdet mellom *pesjat* og *derasj*, se bl.a. Starfelt s15–27; Loewe s140–185; sml. her også Wright s59ff; Kvarme s181.
104. 2 Krøn 13:22; 24:27; Jfr. også Sir 51:23 (LXX).
105. Jfr. for øvrig Wright s34–38.
106. Jfr. Zunz s33 "Auslegungen"; Kuenen s183 og Driver s529.
107. Slik Bacher: Terminologie I s105 og Epstein: Introduction... s501.
108. Slik Gertner: *ibid.* s10f.
109. Qetib har **יעדו** istedenfor qere's **יעדו**, jfr. her tekststapp. i TM.
110. Deler av Sir 51 forekommer også 11QPs^a som en Davids-salme, og man har villet gi denne hebraiske tekst prioritet. Dette kan tyde på at verket er uavhengig av Sirak. Jfr. Sanders: The Dead Sea Scrolls, s79–85; jfr. også Wright s38 n16.
111. Jfr. Levi s228f "mon école"; Wright s37f "my house of midrash (school)".
112. Sml. nedenfor under avsnittet om bruken av substantivet *midrāš* i rabbinsk litteratur.
113. Levi s228f; *παδεία* er nærmest en nøyaktig ekvivalent til **מוסר** (*mūsār*) ikke bare i betydning, men også med hensyn til LXX's språkbruk iflg. Wright s38 n15.
114. Bl.a. IQS 6:24; 8:25f; 4QFlor 1:14.
115. Til øvrige steder, se Kuhns konkordans og f.eks. Wright s38ff.
116. IQS 8:15 Jfr. Gertner s12 (metaforisk); Kapelrud s82 (allegorisk).
117. Se f.eks. LaSor s63 "study of the Law"; Wright s39 "study of the law"; begge til IQS 8:15.
118. Se f.eks. Schiffman s58 (CD 20:6–7) "interpretation of the Law"; Jfr. også Wright s39.
119. Rabin til CD 20:6 "investigation of the Law" (= "investigation according to the Law").
120. Schiffman s56.
121. Id. s58–60: "interpretation" CD 20:6–7; IQS 5:1; 6:24; "exegesis" IQS 8:25f.
122. Id. s58.
123. Id. s60.
124. Jfr. Heinemann i EB 4 (1965/1975) 695–701.
125. Delcor s72–75.
126. IQS 8:26.
127. Delcor s73.
128. Schiffman s59; til hans forståelse av termen **סרך** (*serek*), se s60ff.
129. Jfr. foran under avsnittet om verb-bruken i Qumran.
130. 4QFlor 1:14.
131. Jfr. Heinemann i EB 4 (1965/1975) 695f.
132. Id. s60.
133. Til det flg. se særlig: Gertner: Terms of... s9f; Bacher: Terminologie I s34–36; 42–43; 103–105; 117–121; 201–202 og II s53–56; 107; 119f; 173 og id.: The Origin of the word Haggadah (Agadah) s406–429.
134. Aboth 1:17; jfr. her også uttrykket **בית מדרש** (*bēt midrāš*) "studie-huset" (el. evt. "skole-huset") pl. GenR 42.
135. Sheq 6:6 (konkret utleggelse knyttet til en enkelttekst); Keth 4:6 (hvor det imidlertid ikke er en bibeltekst, men en ekteskapsoverenskomst som tolkes); Sml. vel her også (til den enkelte skriftutlegning): GenR 25:2 (med hensyn til betydningen av navnet Noa Gen 5:29) og GenR 71:9 (til navnene i 1 Krøn 8:27); Ned 4:3 (tekst).
136. ARN 18 (bok); sml. forøvrig navnene på de forskjellige litterære midrasjim: f.eks. Midrasj Rabba, som oprinnelig var betegnelsen på kommentaren til Gen, men som i sin nåværende skikkelse er en midrasj til Pentatevken og de fem Megilloth: Høys, Rut, Klag, Fork og Est).
137. Jfr. Gertner: Terms of... s9.
138. Jfr. Bacher: Terminologie I s202.
139. Mekilta 59b (ed. Friedmann); jfr. avsnittet foran om verb-bruken i Qumran til nærmere om forholdet **דרש** — **קקק** (*dāraš* — *hāqaq*) og substantivene **מדרש** — **קק** (*midrāš* — *hoq*).
140. Se f.eks. Sifre Deut til 11:22 (84b) og *ibid.* til 33:3 (143b); sml. Ned 4:3.
141. jBK 4b; bSuk 28a; bBB 134a; ARN 14.
142. Bacher: Terminologie I s201f.
143. GenR 42 (pl) "skole-hus" (el. evt. "studie-hus"), sml. n127 ovenfor.
144. Gertner: Terms of... s10.
145. bKidd 49b.
146. Sifra 111a.
147. 2 Krøn 13:22 og 24:27 [jfr. avsnittet foran om bruken av substantivet **מדרש** (*midrāš*) i Det gamle testamente].
148. bYeb 54b; bPes 62b.
149. Jfr. n97 ovenfor (under avsnittet om verb-bruken i rabbinsk litteratur).
150. Jfr. Gertner: Terms of... s12–14 til det følgende.
151. Til dette verbet og dets beslektede substantiv, se Greeven, H. i TDNT II 892–896; Link, H.-G. i New Int. Dict. of NT Theology III s530–532.
152. F.eks. TM **לדרוש** (*līdrōš*) (Esra 7:10) = LXX *ζητησαι*. Særlig *ἐκ* og *ἐπιζητέω* gjengir qāl av *dāraš*. (Link, H.-G. i New Int. Dict. of NT Theology III s531).
153. Gertner: Terms of... s12f nevner Acta 18:14f; 23:29; 25:19f; 26:3; 1 Tim 1:4 og 6:4; 2 Tim 2:23; Tit 3:9.
154. Jfr. *ibid.* s4–14 til Gertners beskrivelse av den semantiske utvikling.
155. Sml. No 78 (Oslo 1978) til Acta 23:29 "spørsmål i forbindelse med deres lov" og til Acta 26:3 "alle jødernes skikker og strids spørsmål".
156. Gresk *ἀνοίγω* "åpne", i Det nye testamente også "fortolke": Acta 17:3. Sml. hebr. **פנה** (*pātah*) "forklare" ("fortolke") Sheq 5:1 hvor verbet er brukt med obj. **דבר** (*dābār*) og sammen med verbet **דרש** (*dāraš*), noe som kan tyde på at de to verbene **פנה** og **דרש** på dette sted nærmest er synonyme. Jfr. Gertner: Terms of... s15 som ser bruken av verbet *ἀνοίγω* i Det nye testamente i betydningen "fortolke" (en betydning verbet i følge ham ikke har før i Det nye testamente) som et annet eks. (ved siden av *ζητημα* — **מדרש** på den semantiske innflytelse midrasjisk språk har hatt på gresken til disse første kristne forfattere.
157. Acta 17:3.
158. Han henviser i denne forbindelse til misjnaen i bSanh 86b "dealing with the case of *zaqen mamre*", a nonconformist rebel"... "The inquirer, putting forward his case, says:... 'thus did I interpret (the scriptural text in question) and thus did my colleagues interpret (it)'." (Jfr. Gertner s13).

159. Han henviser her til: Arndt-Gingrich: Greek-English lex. 217: ethos både "lov" og "sedvane, skikk"; "tradisjon" Sifre Num 19b (til Num 10:8) og Sifra 6a (til Lev 1:5) hvor הלכה (*h^alākā*) og שמועה (*š^emū'ā*) brukes synonymt (Gertner: Terms of... s13 n2).
160. Jfr. Le Déaut: A propos a def... s282 n85.

VI FORKORTELSER OG TRANSKRIPSJONER

A. Forkortelser

1. Bibelske skrifter

De bibelske skrifter forkortes slik det gjøres i Det norske bibelselskaps oversettelse av 1978, med unntak av de fem mosebøkene samt Salmenes bok, som forkortes etter sine latinske navn (Gen. Ex, Lev, Num, Deut, Ps), og Apostlenes gjerninger som også benevnes med sitt latinske navn (Acta).

2. Qumran

Forkortelser for Qumran-skriftene angir først funnstedet med nummeret på den hule hvor skriftet er funnet. Deretter følger enten en forkortelse for skriftets navn eller et fragmentnummer for de mange ikke-navngitte fragmenter. Har man funnet flere fragmenter av samme skrift, angis dette til slutt med bokstaver opppe på linjen:

CD	Damaskus-skriftet	
IQH	Hodayot-Takkessalmene	(Hule I)
IQIs ^a	Jesaja, manuskript A	(Hule I)
IQIs ^b	Jesaja, manuskript B	(Hule I)
IQM	Milhama-Krigsrullen	(Hule I)
IQS	Serek-Disiplinrullen	(Hule I)
IQSa	Menighetsregelen	(Hule I)
IQpHab	Pesjer til Habakkuk	(Hule I)
4QFlor	Florilegium	(Hule IV)
4QpNah	Pesjer til Nahum	(Hule IV)
11QPs ^a	Salmefragment a	(Hule XI)

3. Rabbinica

Ved gjengivelse av traktatnavn i *rabbinsk litteratur* er en trykkteknisk forenklet transkripsjon gjennomført tilnærmet den som finnes i The Babylonian Talmud, ed. Epstein, I., London 1935-1952:

Ab	Aboth
AZ	Abodah Zarah
BB	Baba Bathra
BK	Baba Kamma
Ber	Berakoth
Bez	Bezah
Bikk	Bikkurim
BM	Baba Mezia
Eduy	Eduyyoth
Erub	Erubin
Git	Giṭṭin

Hag	Hagigah
Keth	Kethuboth
Kidd	Kiddushin
Meg	Megillah
Mid	Middoth
Ned	Nedarim
Pes	Pesahim
Sanh	Sanhedrin
Shab	Shabbath
Sheq	Shekalim
Suk	Sukkah
Yeb	Yebamoth
Yom	Yoma

Ved henvisninger til *Misjna* er kun traktatnavnet anført, f.eks.: Baba Mezia 2:7=Misjna Baba Mezia 2:7

Traktatnavnet er da skrevet fullt ut (evt. forkortet).

Henvisninger til *Talmud*, henholdsvis *Tosefta*, angis ved hjelp av følgende bokstaver foran traktatens navn:

b	Talmud babil
j	Talmud jerusjalmi
t	Tosefta

Skrevet etter navnet på et skrift fra Det gamle testamente betyr:

R Midrasj Rabba (til det anførte bibelske skrift)

Av andre forkortelser her under rabbinsk litteratur, finnes:

ARN Aboth de Rabbi Nathan

4. Tidsskrifter

BSOAS	Bulletin of the School of Oriental and African Studies, London.
CBQ	Catholic Biblical Quarterly, Washington DC.
IEJ	Israel Exploration Journal, Jerusalem.
JJS	Journal of Jewish Studies, London.
JR	Journal of Religion, Chicago, Illinois.
JQR	Jewish Quarterly Review, Old Series, London.
JQR N.S.	Jewish Quarterly Review, New Series, Philadelphia.
JSJ	Journal for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic and Roman period, Leiden.
JSS	Journal of Semitic Studies, Manchester.
RB	Revue Biblique, Paris.
RQ	Revue de Qumrân, Paris.
RSrR	Recherches de Science Religieuse, Paris.
TTK	Tidsskrift for Teologi og Kirke, Oslo.
VD	Verbum Domini, Roma.
VTS	Vetus Testamentum, Suppl., Leiden.

5. Leksika, oppslagsverk o.l.

DBS	Dictionnaire de la bible. Supplément, Paris 1957ff.
DJD	Discoveries in the Judean Desert of Jordan, Oxford 1955-1968.
EJ	Encyclopedia Judaica, Jerusalem-New York 1971-1972.
EB	Encyclopedia Biblica, Jerusalem 1965-1975.

- JE Jewish Encyclopedia, New York 1901–1906.
 THAT Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament I–II, ed. E. Jenny og C. Westermann, München 1971–1976.
 TDNT Theological Dictionary of the New Testament (transl. from German) Grand Rapids, Michigan 1964 ff

6. Andre forkortelser

- LXX Septuaginta (ed. Rahlfs, A., I–II Stuttgart 1935)
 NO 78 Bibelen, norsk oversettelse, Oslo 1978.
 Sir Jesu, Siraks sønns visdom (Ecclesiasticus)
 TM Textus Masoreticus (Biblia Hebraica Stuttgartensia, ed. Elliger K, og Rudolf, W., Stuttgart 1967/77)

Forkortelser som ikke er angitt i listen ovenfor, skulle være umiddelbart forståelige ut fra konteksten eller vanlige forkortelser på latin (ibid., id., pl., et. al., etc.), norsk eller andre europeiske språk, som forutsettes allment kjent.

B. Transkripsjon av hebraisk

Transkripsjonene er av trykktekniske grunner forenklet. Det skilles normalt ikke mellom frikativ og plosiv *bgdkpt*. Bokstavene i det hebraiske alfabet gjengis slik:

ʾ b g d h w z ḥ ṭ y k l m n s ʿ p q r š ṣ t

Dageš forte representeres (kun i vokalisert hebraisk) ved fordobling av vedkommende konsonant. Det skilles ikke mellom plene og defektivt skrevne lange vokaler idet begge markeres ved hjelp av en horisontal strek over vedkommende vokal (ā etc.). Det skilles heller ikke mellom kort og lang variant av *segol* og *sere*, begge markeres ved hjelp av en kort e (for å kunne skilles fra plene skrivning av begge markert ved ē). *Šwā mobile* er søkt angitt ved hjelp av en e stilt over linjen (*d^eraš*), ultrakort a ved hjelp av en a stilt over linjen (*h^alākōi*) etc. *Pataḥ* skrives alltid kort, *qāmeš* alltid lang med unntak av *qāmeš ḥaiūf*. *Ḥōlem* gjengis alltid kort (som o). Det samme gjelder også *ḥireq* (i), *šureq* og *qibbūs* (u).

VII BIBLIOGRAFI

1. Tekster og oversettelser

- Biblia Hebraica. Ed. Kittel, R.; 3. Aufl., Stuttgart 1937.
 Biblia Hebraica Stuttgartensia. Ed. Elliger, K. og Rudolf, W.; Stuttgart 1967/1977.
 Septuaginta I–II. Ed. Rahlfs, A.; 9. Aufl., Stuttgart 1935.
 Ecclesiasticus: Ecclesiasticus. Testo ebraico con apparato critico e versioni greca, latina e siriana a cura di F. Vattioni, Napoli 1968.
 Novum Testamentum Graece. Ed. Nestle, E.; 25. Aufl. Stuttgart 1963.

Synopse der drei ersten Evangelien. Ed. Huck, A.; Lietzmann, H.; 11. Aufl. Tübingen 1970.

Die Texte aus Qumran, Hebräisch und Deutsch. Ed. Lohse, E.; München 1964.

The Zadokite Documents. I. The Admonition. II. The Laws. Ed. Rabin, C.; 2. rev. ed. Oxford 1958.

Dødehavsteksterne. I oversettelse og med noter ved Nielsen, E. og Otzen, B.; København 1959.

The Mishna. Engl. transl. by Danby, H.; London 1958.

Mishnayoth. 2. rev. ed., corrected and enlarged by Blackman, P.; Judaica Press, New York 1963/64.

Die Mischna. Text, Übers. und ausführliche Erklärung... Ed. Beer, G.; Holtzmann, O.; Krauss, S. et al.; Giessen 1912ff.

Die Tosefta IV 3. Seder Neziḳin; Sanhedrin-Makkot. Übers. und erklärt von Salomonsen, B. Mit Beitr. von Rengstorff, K.H.; Rabbinische Texte, Stuttgart 1976.

Tosefta. Ed. Zuckermann, M.S.; Pasewalk 1880.

Talmud Babli. Ed. Wilna 1895–1908.

The Babylonian Talmud, Hebr.-Engl. ed., ed. Epstein, I.; New ed., London 1963ff.

The Babylonian Talmud... Translated into English with notes, glossary and indices... Ed. Epstein, I.; Soncino Press, London 1935–1952.

Der babylonische Talmud. Neu übertragen durch Goldsmith, L.; 2. Aufl. I–XII. Berlin 1964–1967.

The Fathers according to Rabbi Nathan. Transl. from Hebr. by Goldin, J.; 3. print. Yale Univ. Press, New Haven 1967.

Aboth de Rabbi Nathan. Ed. from manuscripts with an introd., notes and appendices by Schechter, S.; Newly corr. ed. New York 1967.

Talmud Yerushalmi (Zitomer 1860–1867) I–V. Faks. utg. New York 1968.

Targum: The Bible in Aramaic I–IV, ed. Sperber, A.; Leiden 1959–1973.

Mekilta de-Rabbi Ishmael. A crit. ed... with an Engl. transl., introd. and notes by Lauterbach, J.Z.; I–III. Philadelphia 1949.

Mekilta de Rabbi Ishmael. Ed. Friedmann, M.; Wien 1869/70.

Sifra debe Rab. Ed. Weiss, J.H.; Wien 1862.

Sifra. Halachischer Midrasch zu Leviticus. Übers. von Winter, J.; Breslau 1938.

Sifre debe Rab, Der älteste Midrasch zu Numeri und Deuteronomium ed. Friedmann, M.; New York 1864.

Midrash Rabbah. Transl. into Engl. with notes, glossary and indices. I–X. Ed. Freedman, H. and Simon, M.; Soncino Press, London 1961.

Pesikta, ed. Buber, S., Lyck 1868.

Pesikta de Rab Kahana. "Introduction." In Pesikta de-Rab Kahana, I–II, ed. Mandelbaum, B.; New York 1962.

Pesikta de Rab Kahana. R. Kahana's Compilation of Discourses for Sabbaths and Festival Days, transl. from Hebr. and Aram. by Braude, W.G. and Kapstein, I.J., Jew. Publ. Society of America, Philadelphia 1982.

Pesikta des Rab Kahana... ins Deutsche übertragen... von Wünsche, A.; Leipzig 1885.

2. Ordbøker, leksika, konkordanser

- ARNDT, W.F.; GINGRICH, F.W.: A Greek-English lexicon of the New Testament and other early Christian literature. A transl. and adaption of the fourth rev. and augm. ed. of Walter Bauer's Griechisch-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur. Chicago 1979.
- BACHER, W.: Die exegetische Terminologie der jüdischen Traditionsliteratur. I-II Leipzig 1899/1905. I og II i ett bind Darmstadt 1965.
- BAUER, W.: Griechisch-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur. Durchges. Nachdr. der fünfter, verb. und stark verm. Aufl. Berlin 1971.
- BROWN, C. (ed.): New International Dictionary of New Testament Theology. Transl. with add. and revisions from the German. I-III Exeter 1971-1978.
- DALMAN, G.H.: Aramäisch — neuhebräisches Wörterbuch zu Targum, Talmud und Midrasch. Frankfurt a.M. 1901.
- JASTROW, M.: A Dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalmi, and the midrashic Literature I-II. New York 1950.
- KASSOVSKI, H.Y.: Thesaurus Mishnae: Concordantiae Verborum Quae in Sex Mishnae Ordinibus Reperiuntur Vol. I-II Frankfurt a.M. 1927.
- KASSOVSKI, H.Y.: Thesaurus Talmudis: Concordantiae Verborum Quae in Talmude Babylónico Reperiuntur Vol. I-XL. Jerusalem 1954-1980.
- KOEHLER, L.; BAUMGARTNER, W.: Lexicon in Veteris Testamenti Libros, med Supplementum. Leiden 1958.
- KOSOVSKI, B.: Concordantiae Verborum Quae in Mechilta D'Rabbi Ishmael Reperiuntur. Vol. I-IV. Jerusalem 1965-1966.
- KOSOVSKI, B.: Thesaurus "Sifrei", Concordantiae Verborum Quae in "Sifrei" Numeri et Deuteronomium Reperiuntur. Vol. I-V. Jerusalem 1970-1974.
- KOSOVSKI, B.: Concordantiae Verborum Quae in Sifra aut Torat Kohanim Reperiuntur. Vol. I-IV. Jerusalem 1967-1969.
- KUHN, K.G.: Konkordanz zu den Qumrantexten. 1. Aufl. Göttingen 1960.
- LEVY, J.: Chaldäisches Wörterbuch über die Targumim und ein grossen Teil des rabbinischen Schrifttums I-II. Unver. Nachdr. nach der dritten Ausg., Darmstadt 1966.
- LISOWSKY, G.: Konkordanz zum hebräischen Alten Testament. Nach dem von P. Kahle in der Biblia Hebraica ed. R. Kittel besorgten masoretischen Text unter verantwortlicher Mitwirkung von Rost, L. 2. Aufl. Stuttgart 1958.
- MANDELKERN, S.: Veteris Testamenti Concordantiae Atque Chaldaicae. Tel Aviv 1964.

Ordbøker, leksika, konkordanser som ikke er oppført her, står anført under listen over forkortelser.

3. Annen litteratur

- ALBECK, C.: Untersuchungen über die halachischen Midraschim. Berlin 1927.
- BACHER, W.: Bible exegesis — Jewish. JE III 162-174.
- BACHER, W.: Die Agada der babylonischen Amoräer. 2. Aufl. Frankfurt a.M. 1913.
- BACHER, W.: Die Agada der palästinensischen Amoräer I-III. Strassbourg 1892-1899.
- BACHER, W.: Die Agada der Tannaiten I-II. Strassbourg 1884/1890; 2. verb. und verm. Aufl. Strassbourg 1903.
- BACHER, W.: Die Ausdrücke mit denen die Tradition bezeichnet wird. JQR 20 (1908) 572-596.
- BACHER, W.: Die Proömien der alten jüdischen Homilie. Beiträge zur Wissenschaft vom Alten Testament XII, ed. R. Kittel, Leipzig 1913.
- BACHER, W.: The origin of the word haggadah (agadah). JQR 4 (1892) 406-429.
- BILLERBECK, P.: se STRACK, H.
- BLOCH, R.: Écriture et tradition dans le Judaïsme, aperçus sur l'origine du midrash. Cahier Sioniens 8 (1954) 9-34.
- BLOCK, R.: Midrash. DBS V (1957) 1263-1281.
- BLOCH, R.: Note méthodologique pour l'étude de la littérature rabbinique. RScR 43 (1955) 194-227.
- BONSIRVEN, J.: Exégèse allegorique chez les rabbins tannaïtes. RScR 23 (1933) 513-541.
- BONSIRVEN, J.: Exégèse rabbinique et exégèse paulinienne. Paris 1939.
- BONSIRVEN, J.: Interpretatio aggadica. VD 30 (1952) 349-352.
- BONSIRVEN, J.: Le Judaïsme palestinien au temps de Jésus-Christ I-II. Paris 1934-1935.
- BRUNET, A.M.: Paralipomenes (livres des). DBS VI 1220-1261.
- DELCOR, M.: Contribution a l'étude de la législation des sectaires de Damas et de Qumrân. RB 61 (1954) 533-553.
- DÍEZ MACHO, A.: Targum y Nuevo Testamento. Mélanges Eugène Tisserant I. Studi e Testi 231, Citta del Vaticano 1964, 153-184.
- DOEVE, J.W.: Jewish Hermeneutics in the Synoptic Gospels and Acts. Assen 1954.
- DRIVER, S.R.: An Introduction to the Literature of the Old Testament. 7th. ed. New York 1898.
- EPSTEIN, J.N.: Introduction to Tannaitic Literature. Ed. E.Z. Melamed, Jerusalem 1957.
- GERLEMAN, G.; RUPRECT, E.: דָּרָשׁ THAT I 460-467.
- GERTNER, M.: Terms of scriptural Interpretation: a study in Hebrew semantics. BSOAS 25 (1962) 1-27.
- GREEVEN, H.: ἡρώ... TDNT II 892-896.
- HEINEMANN, I.: Altjüdische Allegoristik. Breslau 1936.
- HEINEMANN, Y.: דְּרָשׁ הַאֲגָדָה (Introduction to the Aggada). Jerusalem 1953/1954² (nytrykk 1979).
- HEINEMANN, Y.: מִדְּרָשׁ EB 4 (Jer. 1965/1975) 695-701.
- HEINEMANN, Y.: "The Development of Technical Terms for the Exegesis of Scripture: I: דְּרָשׁ Leshonenu 14 (1946) 182-185.
- HOBBEL, A.J.: "Skrifttolkning og midrasjlitteratur". I: Kvalbein, H. (red.): Blant skriftlærde og fariseere:

- jødedommen i oldtiden (Oslo 1984) s179–192; 227–229; 245–248.
- KAHLE, P.: Masoreten des Westens II. Beiträge zur Wissenschaft vom Alten und Neuen Testament, dritte Folge, Heft 14. Stuttgart 1930.
- KAHLE, P.: The Cairo Geniza. 2. ed. Oxford 1959.
- KAPELRUD, A.S.: Dødehavsrullene. Univ.forlaget, Oslo 1971.
- KISCH, G. (ed.): Pseudo-Philo's Liber Antiquitatum Biblicarum. Publications in Mediaeval Studies X. Notre Dame, Indiana 1949.
- KUENEN, A.: Historisch-kritische Einleitung in die Bücher des Alten Testaments. Erster Teil, zweites Stück, Leipzig 1890.
- KUIPER, G.J.: The Pseudo-Jonathan Targum and its Relationship to Targum Onkelos. Rome 1972.
- KVARME, O. CHR.: Skrift og tradisjon. TTK 3 (1978) 173–195.
- LA SOR, W.S.: The Dead Sea Scrolls and the New Testament. Repr. Grand Rapids, Michigan 1976.
- LE DÉAUT, R.: A propos a definition of midrash. Interpretation 25 (1971) 259–282. =Biblica 50 (1969) 395–413.
- LE DÉAUT, R.: La nuit pascale. Essai sur la signification de la pâque juive à partir du targum d'Exode XII 42. Analecta Biblica 22, Rome 1963.
- LE DÉAUT, R.: Liturgie juive et Nouveau Testament. Rome 1965.
- LEHMAN, M.R.: Midrashic Parallels to Selected Qumran Texts. RQ 3 (1961/62) 545–551.
- LEVI, I.: L'ecclésiastique ou la sagesse de Jésus, fils de Sira II. Bibl. de l'école des hautes études 10, Paris 1901.
- LINK, H.-G.: *ζητέω* New International Dictionary of New Testament Theology, ed. Brown, C., III (Exeter 1978) 530–532.
- LOEWE, R.: The "plain" meaning of Scripture in early Jewish exegesis. Papers of the Institute of Jewish Studies in London, London 1964, 140–185.
- MCNAMARA, M.: The New Testament and the Palestinian Targum to the Pentateuch. Analecta Biblica 27, Rome 1966.
- MILIK, J.T.: Le travail d'édition des manuscrits de Qumrân. RB 63 (1956) 49–67.
- MILLER, M.P.: Targum, midrash and the use of the Old Testament in the New Testament. JSJ II/1 (1971) 29–82.
- MOORE, G.F.: Judaism in the first centuries of the Christian era: The age of the Tannaim. I–III, Cambridge 1962.
- NICHELS, P.: Targum and New Testament; a bibliography together with a New Testament Index. Pontifical biblical institute, Rome 1967.
- PORTON, G.P.: "Defining Midrash". Study of Ancient Judaism I, ed. J. Neusner (New York 1981) 55–92.
- RABIN, C.: Qumran studies. Scripta Judaica II, London 1957.
- RAPPAPORT, S.: Agada und Exegese bei Flavius Josephus. Wien 1930.
- ROBERT, A.: Le genre littéraire du Cantique des cantiques. Vivre et Penser (1943/44) 192–213.
- ROBERT, A.: Littéraires (genres). DBS V 405–421.
- RUPRECT, E.: se GERLEMAN, G.
- SCHIFFMAN, L.H.: The Halakhah at Qumran. Studies in Judaism in late Antiquity 16, Leiden 1975.
- SANDERS, J.A.: The Psalm Scroll of Qumran Cave 11. DJD IV (1965) 79–85.
- SCHÜRER, E.: Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi I–III. 4. Aufl., Leipzig 1901–1909.
- SEELIGMANN, I.L.: Voraussetzungen der Midraschexegeese. VTS 1 (1953) 150–181.
- SEGAL, M.Š.: *דרש, מדרש, בת מדרש*. Tarbiz 17 (1945/46) 194–196.
- STARFELT, E.: Studier i rabbinisk og nytestamentlig skriftfortolkning. Studia theologica Lundensia 17, Lund 1959.
- STRACK, H.; BILLERBECK, P.: Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrash I–V. München 1922–1956.
- SYRÉN, R.: Targumisterna som bibeltolkare. Nordisk Judaistik 5/1 (1984) 33–40.
- URBACH, E.E.: *הדרשה כי יסוד ההלכה ובעיניה הסופרים*. Tarbiz 27 (1957/58) 166–182.
- VERMES, G.: "Bible and Midrash: Early Old Testament Exegesis". Cambridge history of the Bible, ed. P.R. Ackroyd og C.F. Evans, I (Cambridge 1970) 199–231.
- VERMES, G.: Haggadah in the Onkelos Targum. JSS 8 (1963) 159–169.
- VERMES, G.: Scripture and tradition in Judaism. Studia post Biblica 4, Leiden 1961.
- WIEDER, N.: The Idea of a Second Coming of Moses. JQR N.S. 46 (1955/56) 356–364.
- WIEDER, N.: The "Law Interpreter" of the sect of the dead sea scrolls: the second Moses. JJS 4 (1953) 158–175.
- WIKGREN, A.: The targum and the New Testament. JR 24 (1944) 89–95.
- WINTER, P.: Notes on Wieder's observations on the Doresh Ha-Torah in the Book of the New Covenanters of Damascus. JQR N.S. 45 (1954/55) 39–47.
- WRIGHT, A.G.: The literary genre midrash. Staten Island, N.Y. 1967 [Først publisert i CBQ 28 (1966) 105–138; 417–457.]
- YADIN, Y.: A Midrash on 2 Sam. VII and Ps I–II (4Q Florilegium). IEJ 9 (1959) 95–98.
- ZEITLIN, S.: Hillel and the hermeneutic rules. JQR N.S. 54 (1963–1964) 161–173.
- ZUNZ, L.: Die gottesdienstlichen Vorträge der Juden. Berlin 1832.